

Харченко О.С.

(к.ю.н, доц. кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Карашук О.О.

(к.ю.н, доц. кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості правового захисту результатів інтелектуальної та творчої діяльності як складової системи захисту прав людини. Визначено сутність поняття «захист», його основні форми та правові механізми реалізації. Особливу увагу приділено діяльності Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності як ключової інституції у забезпеченні ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності. Дослідження має на меті поглиблення теоретичних підходів і практичного розуміння шляхів гарантування та відновлення порушених прав у сфері інтелектуальної діяльності.

Ключові слова: захист прав людини, інтелектуальна власність, форми захисту, судовий захист, спеціалізований суд.

The article examines the peculiarities of legal protection of the results of intellectual and creative activity as an integral part of the human rights protection system. The essence of the concept of “protection,” its main forms, and legal mechanisms of implementation are defined. Special attention is paid to the role of the High Specialized Court for Intellectual Property as a key institution ensuring effective judicial protection of intellectual property rights. The study aims to deepen theoretical approaches and practical understanding of the ways to guarantee and restore violated rights in the sphere of intellectual activity.

Keywords: human rights protection, intellectual property, forms of protection, judicial protection, specialized court.

Актуальність теми. Конституція України, норми якої мають пряму дію, закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54) [1]. Творчість як розумовий процес не піддається регулюванню правовими нормами, вона є вільним виразом і станом творчої людини, а отже – суто індивідуальним явищем. А право обумовлює організацію наукової, технічної та іншої творчої діяльності, охорону її результатів, виникнення, здійснення, забезпечення

додержання та захист майнових та немайнових прав авторів. У цих аспектах і реалізуються конституційні гарантії свободи творчості, сфера дії яких – підтримка інтелекту, створення сприятливих умов для його реалізації, що було і є актуальним для незалежної держави. Обмеження творчості встановлюється законом – творчість не може бути антисуспільною, аморальною, спрямованою проти людства. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений таким ЦК України та іншими законами. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності також визначається ЦК України та іншими законами.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності правового захисту результатів інтелектуальної та творчої діяльності, визначенні його форм та механізмів, а також у дослідженні ролі й значення Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності у забезпеченні ефективного захисту прав людини у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Питанням захисту прав інтелектуальної власності в Україні приділяється все більша увага. Чисельні роз'яснення органів судової влади, прагнення вдосконалення системи захисту, збільшення ефективності застосування способів захисту особистих немайнових та майнових прав творців та інших суб'єктів прав інтелектуальної власності, суворі санкції за окремі види порушень свідчать про актуальність дослідження питань захисту прав інтелектуальної власності.

Саме ж поняття «захист права інтелектуальної власності» у науковій літературі визначається як передбачена законодавством діяльність відповідних державних органів у справі визнання і поновлення прав, а також усунення перешкод, що заважають реалізації прав і законних інтересів суб'єктів права у сфері інтелектуальної власності [2, с. 34]. З наведеного у досліджуваній категорії необхідно виділити два аспекти – правовий, який можна поділити за галузями права, наприклад, адміністративно-правовий, кримінально-правовий захист, а також за суб'єктом – судовий захист, захист уповноваженими державними органами, тощо. О. О. Ястремська лаконічно визначає захист інтелектуальної власності як сукупність заходів, спрямованих на визнання та відновлення прав інтелектуальної власності у випадку їх порушення [3, с. 52]. Сам же ж результат як акт судового чи юрисдикційного органу, який повинен відновити порушене право, визначає спосіб захисту прав інтелектуальної власності. Сукупність наведених категорій утворюють склад категорії захисту права інтелектуальної власності на відповідні об'єкти.

Відомий науковець теорії держави і права О. Ф. Скакун розглядає захист як найдієвішу охорону прав людини [4, с. 189–190]. З наведених позицій вірно зазначено ознаку активності як підставу для відмежування захисту від охорони, яка може бути і пасивною та охороняти права інтелектуальної власності від посягань невизначеного кола осіб. Необхідно погодитись із розумінням «захисту» з О. Ф. Скакун, яка поняття «захист» розглядає як форму «охорони». Доволі детально означену проблематику розглядав С. Я. Вавженчук, зазначаючи, що поняття «захист» та «охорона» не є чітко визначеними та розмежованими за своїм змістом та сутністю. На основі аналізу доктринальних поглядів та законодавства, вчений підсумовує, що поняття охорона є ширшим і, в залежності від обставин, може включати в себе категорію захисту [5, с. 48]. Тому визначальним для відмежування захисту від охорони буде ознака вже наявного порушеного права, щодо якого застосовуватимуться дії та способи дій з метою його відновлення.

Отже, захистом права інтелектуальної власності є система активних заходів, які застосовуються власником, іншим законним володільцем, компетентними державними чи

іншими органами, спрямована на усунення порушень права інтелектуальної власності, покладення виконання обов'язку з відновлення такого порушеного права на порушника.

При цьому необхідно відзначити, що захисту підлягає не лише право, а й охоронюваний законом інтерес, відповідне тлумачення якого наведене в пункті 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України [6]. У сфері права інтелектуальної власності охоронюваний законом інтерес можна визначити як прагнення до отримання правової охорони (наприклад, державної реєстрації торговельної марки за відповідною заявкою) у відповідності до норм профільного законодавства України та користування конкретним нематеріальним благом — результатом інтелектуальної, творчої діяльності, що є самостійним об'єктом захисту з метою задоволення потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально-правовим засадам.

Існує дві форми захисту прав інтелектуальної власності, які застосовуються в Україні, рівно як і в інших країнах світу: юрисдикційна та неюрисдикційна.

Неюрисдикційна форма передбачає захист права інтелектуальної власності своїми силами, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів.

Юрисдикційний захист права інтелектуальної власності здійснюється в судовому порядку (загальний) та уповноваженими на це державними органами (спеціальний або, як його ще називають, адміністративний порядок захисту).

Юрисдикційна форма захисту права інтелектуальної власності здійснюється окремими *способами*: цивільно-правовим, кримінально-правовим і адміністративно-правовим. Цивільно-правовий спосіб у свою чергу поділяється на загальні і спеціальні способи захисту.

Органи судової влади забезпечують захист прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності у судовому порядку.

Необхідно розмежовувати підвідомчість судів, що розглядають питання захисту прав інтелектуальної власності.

Суди загальної юрисдикції розглядають спори у сфері інтелектуальної власності, які виникають у цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних правовідносинах. У порядку *цивільного судочинства* вирішуються спори, стороною в яких (позивачем чи відповідачем) виступає фізична особа без статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а предметом спору є захист прав інтелектуальної власності чи визнання прав інтелектуальної власності недійсними. У порядку *господарського судочинства* вирішуються спори, сторонами в яких виступають юридичні особи та фізичні особи-підприємці, а предметом спору є захист прав інтелектуальної власності чи визнання прав інтелектуальної власності недійсними. Юрисдикція *адміністративних судів* поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій. Водночас, помилковим є поширення юрисдикції адміністративних судів на усі спори, стороною яких є суб'єкт владних повноважень, оскільки при вирішенні питання про розмежування компетенції судів щодо розгляду адміністративних і господарських справ недостатньо застосування виключно формального критерію - визначення суб'єктного складу спірних правовідносин. Визначальною ознакою для правильного вирішення спору є характер правовідносин, з яких виник спір. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин. Публічно-правовим вважається, зокрема, спір, у якому

сторони правовідносин виступають одна щодо іншої не як рівноправні і в якому одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції та може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо.

Необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення ним публічно-владних управлінських функцій. Ці функції суб'єкт повинен виконувати саме в тих правовідносинах, у яких виник спір. Якщо ж порушення своїх прав особа вбачає у наслідках, які спричинені рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, які вона вважає неправомірними, і ці наслідки призвели до виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин, мають майновий характер або пов'язаний з реалізацією її майнових або особистих немайнових інтересів, то визнання незаконними (протиправними) таких рішень є способом захисту цивільних прав та інтересів [7].

Одним із напрямів реформування судової системи України є поглиблення спеціалізації судів, що стало наслідком формування окремого судового органу – Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності. Так, 2 червня 2016 р. Верховна Рада України прийняла зміни до Конституції України та Закону України "Про судоустрій і статус суддів", якими було ініційовано створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності [8], указ про його створення був підписаний Президентом у вересні 2017 р. [9]. Нині продовжується процес формування такого судового органу, визначення кола його повноважень та регламентація правових засад діяльності.

Про створення окремого суду, судді якого могли би професійно розглядати та вирішувати спори у сфері інтелектуальної власності, протягом тривалого часу говорили як науковці, так і юристи-практики. На необхідності проведення суттєвих змін законодавчого регулювання розгляду та вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності зазначалося у працях Г. О. Андрощука, О. Ф. Дорошенка, Ю. М. Капіци, О. П. Орлюк, А. О. Кодинця, О. І. Харитоновой, та інших учених.

Нині спеціальні патентні суди функціонують у деяких країнах світу: Австрії, ФРН, Швеції, США, Великій Британії, Таїланді, Філіппінах, Кореї тощо [10; 11]. У межах Європейського співтовариства започатковано створення Єдиного патентного суду ЄС.

Створення спеціалізованого суду покликано вирішити низку проблем, які тривалий час стримували розвиток відносин інтелектуальної власності та підвищення стандартів захисту цих прав в Україні. Розглянемо детальніше основні проблеми, вирішення яких пов'язане зі створенням цього суду.

У першу чергу, створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності вирішить проблему конфлікту юрисдикцій у спорах у цій сфері. Відомо, що спори про ІВ тривалий час розглядалися судами адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції. Така ситуація стала наслідком порушення принципу правової визначеності щодо органу, компетентного вирішувати такі спори, а також унеможлиблювало забезпечення формування єдності судової практики у цій сфері.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає, зокрема, такі категорії справ:

- 1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування;
- 2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання

недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марки добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності діятиме як суд першої інстанції розглядатиме спори, які віднесені до його юрисдикції. На нашу думку, до спорів, які підвідомчі спеціалізованому суду, також варто було б віднести спори про адміністративні правопорушення, податкові, митні, трудові та кримінальні спори [12]. Якщо розглядати міжнародний досвід, то схожі судові інстанції в Австрії, Великобританії, Ірландії, Швейцарії розглядають справи на основі норм цивільного процесу, у Німеччині використовується поєднання норм цивільного та адміністративного процесів, в Швеції застосовуються процедури адміністративного процесу.

Наступне, що необхідно відмітити, створення спеціалізованого суду сприятиме вирішенню проблеми строків розгляду відповідної категорії справ. Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) передбачено, що процедури, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності, не повинні бути безпідставно ускладнені та вартість їх здійснення не повинна бути високою або супроводжуватися значними матеріальними затратами, містити безпідставні часові обмеження або невинуваті затримки. Тому, очікується, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який зосередить свою увагу виключно на одній категорії спорів, а також, який матиме належне кадрове забезпечення, зможе суттєво скоротити строки розгляду справ з інтелектуальної власності.

Наступною перевагою створення спеціалізованого суду є вирішення проблем кадрового забезпечення. Судді, які володітимуть спеціальними знаннями (матимуть спеціальну освіту, а також досвід практичної діяльності у якості адвокатів або патентних повірених) сприятимуть підвищенню рівня захисту прав. На нашу думку, правом бути суддею зазначеного суду необґрунтовано не наділено судових експертів, які мають кваліфікацію з відповідної спеціальності. Створення спеціалізованого суду, передусім, обумовлено специфікою відносин у сфері ІВ, яка полягає у міжгалузевій правовій природі відносин (відносини регулюються нормами цивільного, господарського, трудового, митного, податкового, адміністративного права тощо), а також у тому, що вирішення правових питань у сфері ІВ неможливе без застосування спеціальних знань у інших галузях знань, ніж право (наука, техніка, мистецтво). Саме цими спеціалізованими знаннями і володіють судові експерти, які б мали отримати від законодавця право бути суддею спеціалізованого суду. [12, с. 14].

Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядатиме справи як суд першої

інстанції. У рамках цього суду діятиме Апеляційна палата, а касаційне оскарження забезпечуватиметься палатою з питань інтелектуальної власності у межах Касаційного господарського суду Верховного суду. Відтак, окремими фахівцями висловлюється думка про наявність ризику упередженості у розгляді відповідної категорії справ суддями, які працюватимуть в єдиному суді. Проте, на нашу думку, такий ризик нівелюється фаховим складом суду, який буде сформовано завдяки прозорим принципам конкурсу, а також вимогам, які висуваються до відповідних кандидатів.

Захист прав у спеціальному (адміністративному) порядку здійснюється Національним органом інтелектуальної власності (далі - НОІВ) – державною організацією, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, визначена на національному рівні Кабінетом Міністрів України як така, що здійснює повноваження у сфері інтелектуальної власності і має право представляти Україну в міжнародних та регіональних організаціях; Антимонопольним комітетом України, правоохоронними органами, митними органами .

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, необхідно відмітити, що належна охорона та захист прав інтелектуальної власності є однією із основних засад ефективного функціонування будь-якої держави сучасного світу. *Захистом права інтелектуальної власності* є система активних заходів, які застосовуються власником, іншим законним володільцем, компетентними державними чи іншими органами, спрямована на усунення порушень права інтелектуальної власності, покладення виконання обов’язку з відновлення такого порушеного права на порушника.

Нині майже 90 країн у світі мають спеціалізовані суди з інтелектуальної власності. Створені вони у різних економічних, юридичних та історичних системах і реаліях, але ціль запровадження таких судів одна – посилення спеціалізації судів з питань інтелектуальної власності, зменшення ризиків судової помилки та забезпечення однаковості практики й передбачуваності результатів судових розглядів для належного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Жаров В. О. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності: навч. посібник. Київ: ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності», 2003. 64 с.
3. Ястремська О. О. Інтелектуальна власність: навч. посібник. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2013. 124 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2006. 658 с.
5. Вавженчук С. Я. Співвідношення понять «захист» та «охорона» трудових прав в чинному законодавстві. *Форум права*. 2010. № 1. С. 45–49.
6. Рішення Конституційного Суду України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 23 червня 2020 року у справі № 826/7180/16 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90000537>
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 31. – Ст. 545.

9. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності : Указ Президента України від 29 вересня 2017 р. // Офіційний вісник України від 13.10.2017. – No 80. – С. 11. – Ст. 2438.

10. Андрошук Г. Спеціалізовані суди з питань інтелектуальної власності як стимул економічного розвитку / Г. Андрошук // Інтелектуальна власність. – 2008. – No 1. – С. 53–61.

11. Дорошенко О. Ще раз про патентний суд / О. Дорошенко // Право України. – 2011. – No 3. – С. 40–44.

12. Потоцький М. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: підвищення стандартів захисту права інтелектуальної власності / М. Потоцький // Інтелектуальна власність. – 2018. -№7. – С. 13-17.